

La història lingüística d'un territori de frontera

Les fronteres, quan no coincideixen amb els límits lingüístics, condicionen inevitablement la trajectòria de les llengües afectades. La frontera que migparteix el català d'ençà de 1659 ha tingut conseqüències profundes, malgrat la secular relació humana que ha continuat existint entre els catalans d'una banda i l'altra del Pirineu.

Text > **FRANCESC FELIU**, catedràtic de llengua catalana de la Universitat de Girona i membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans

Diversos estudis han constatat que les fronteres administratives o polítiques acaben tenint múltiples efectes sobre la configuració de la llengua que es parla a banda i banda, fins i tot si es tracta de territoris d'entrada lingüísticament homogenis. Això s'explica per les diferents circumstàncies històriques que afecten la llengua en un costat o en l'altre i també, en èpoques més recents, per la pressió d'un determinat estàndard lingüístic —o per l'absència d'aquesta pressió. La modificació

de la frontera estatal francoespanyola de 1659 ha tingut, al llarg dels anys, conseqüències inequívokes en la dinàmica lingüística dels territoris catalanòfons que resten separats. I algunes d'aquestes són també prou recents.

Per exemple, moltes de les particularitats lingüístiques del parlar septentrional que s'estenien també a l'altra banda de la frontera —a tota la Cerdanya, al nord del Ripollès i la Garrotxa, i al nord de l'Empordà— i que constituïen l'anomenat dialecte «septentrional de transició» (Coromines *dixit*),

avui gairebé s'hi han extingit per la pressió de l'estàndard central contemporani, que a la Catalunya espanyola ens arriba pels llibres i els diaris, la ràdio, la televisió, les escoles i l'administració. Tanmateix, el català septentrional pròpiament dit es troba també avui en una situació molt precària, i no pas per la pressió de cap estàndard rossellonès que imposin les institucions locals, sinó per altres causes que tenen a veure, sobretot, amb la política lingüística de l'Estat francès, el capteniment cultural del món francòfon i les profun-

>> *Estudiants d'història de la UdG, a Panissars 2015. (Foto: JOSEP CLARA)*

des transformacions demogràfiques que ha sofert el territori. Examinem-les amb una mica més de detall.

La cessió de tots els territoris catalans del vessant nord dels Pirineus pactada en el tractat del mateix nom preveia la preservació de les institucions catalanes seculars, però no sols no es van preservar —i amb aquestes bona part de l'ús formal i públic de la llengua del país—, sinó que pocs anys més tard, en el famós edicte de Lluís XIV del 2 d'abril de 1700, s'obligava explícitament que tots els procediments legals, notariais o administratius fossin en llengua francesa, a risc de ser declarats nuls. Aquesta *peine de nullité* fou, sens dubte, un dels mecanismes de coerció social més efectius des del principi. Amb els anys vindrien moltes altres mesures polítiques que, sobretot a partir de la Revolució i invocant el principi d'igualtat entre els ciutadans, perseguirien el català ja no sols en l'esfera pública, sinó en l'àmbit privat, cercant d'«anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française», tal com formulava aquell funest *abbé* Grégoire. L'escolarització universal promoguda per la Tercera República al darrer terç del segle XIX va ser l'instrument definitiu per a la francesització de la població, i les circumstàncies ambientals van fer la resta.

I és que l'adscripció cultural progressiva al potent univers francès contemporani implica, per als territoris de la Catalunya del Nord, conseqüències molt més nocives que no l'assimilació progressiva del sud català a un univers espanyol que fins a dates molt recents ha resultat en general poc atractiu, poc modern, reiteradament fracassat. Per això, malgrat aquell efímer reflex del neoclassicisme francès entre els capellans del grup de Tuïr, el romanticisme nord-català va prendre quasi exclusivament un caràcter nostàlgic, ruralista i folklòric, i la creació literària del segle XX, a pesar d'algunes figures remarcables com Josep-Sebastià Pons —que ja parlava en francès a les seves filles—, no depassaria el costumisme. L'impacte emocional en la ciutadania de les diverses guerres contemporànies, especialment de la Primera Guerra Mundial, en què van morir tants infants catalans al servei de la pàtria francesa, va ser decisiu per al trencament de la transmissió familiar de la llengua, i va conduir directament, en molts casos, a la substitució lingüística.

>> Manifestació a Perpinyà en favor de la llengua, el 1998. (Foto: PERE DURAN)

>> A Aiguatèbia, al Conflent, el missatge de l'Estat francès era clar davant de les llengües com el català o l'occità. (Foto: ERNEST COSTA I SAVOIA)

El reble de tot plegat han estat els canvis demogràfics dels darrers cinquanta anys, que han alterat profundament l'estructura de la societat nord-catalana: els joves en marxen per les poques oportunitats econòmiques que ofereix el territori; s'hi estableixen nombrosos jubilats del nord, atrets per les bondats del clima, i hi concorren tot d'immigrants extracomunitaris requerits en bona part pel sector econòmic dels serveis. Però a la banda del sud de la frontera també hi ha una profunda transformació demogràfica en marxa, que els experts ja han identificat com un factor clau en la deriva sociolingüística actual del català.

En síntesi, la història lingüística dels territoris catalanòfons travessats des del segle XVII per la frontera francoespanyola ha estat diferent en el ritme, en els condicionants socials i en el punt d'arribada actual, però hi ha algunes semblances que ens han de fer pensar: a banda de la pèrdua de les formes de parlar tradicionals —empeses, en el nostre cas, pel procés,

indispensable, d'estandardització del català—la llengua castellana ha arrelat arreu, avui, al sud de l'Albera —ja no hi ha catalans monolingües—, i l'«espanyolitat» no és vista, ja, per molts catalanoparlants d'aquí, com un univers aliè. La transmissió familiar de la llengua no perilla, de moment, però les onades migratòries dels darrers cinquanta anys, i les que encara es produeixen, han canviat la fesomia de pobles i ciutats, i han reduït els catalanoparlants habituals a una tercera part de la població.

Cal dir, però, que al sud, i també al nord, s'experimenta avui una reacció esperançadora sobre l'estat actual de les coses. Nombroses iniciatives populars intenten respondre als senyals d'alarma, i algunes mesures institucionals, encara insuficients, es replantejgen la reivindicació de la llengua pròpia del territori —des de la nova Oficina Pública de la Llengua Catalana, a Perpinyà, fins al Pacte Nacional per la Llengua signat a Barcelona. Està a les nostres mans la continuïtat històrica de la llengua compartida.